

Karl-Heinrich Bieritz

A hitelékezet

Az egyházi év jelenünk kihívásai előtt*

Emlékek

Igen, emlékszem. Egyszer már találkoztunk. — mondja szemközti szomszédom. Látom, nagy erőfeszítésébe kerül, hogy a képet, amelyet neki nyújtok, összekösse valami emléknnyommal, amely minden bizonnal ott van őbenne, valahol mélyen eltemetve. Végre kisimulnak homlokán a ráncok, mosolyra fakad, szeme felcsillan, mintha valami szokatlant pillantana meg: Igen, már emlékszem, ez akkor és ott volt... — majd együtt merülünk az elmúlt világba, teret engedünk nyelvünkben a bennünk felmerülő képeknek. Kitöltjük ezt a múltbéli világot emlékeinkkel, létrehozunk egy valóságot —még ha csak egy szempillantás erejéig is—, amelyben az idők összefonódnak, a múlt így újra jelenvalóvá válik, életünkben újra jelentőségteljesnek mutatkozik itt és most, és ezzel együtt arra vonatkozólag is, ami még ezután következik.

Az ember emlékezik, és amint ez a kis történet is mutatja, ez valójában kemény munka. Hiszen csak az marad jelenvaló, amit mindig újra „megjelenítünk”. Minden mást eltemetünk, elfojtunk, elfelejtünk, jobb híján csak álmainkban tér vissza, gyakran homályosan, értelmezetlenül és értelmezhetetlenül.

* Az egyházi év témájában a szerző következő, újabb publikációira lehet utalni: „Nächstes Jahr in Jerusalem. Vom Schicksal der Feste”, *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* XXXV (1994/95) 37–57. — „Ein Haus in der Zeit”, in K.-H. BIERITZ: *Zeichen setzen*. Stuttgart 1995. 177–187. — „Gottesdienst im Kirchenjahr”, in E. BISER etc. (szerk.): *Der Glaube der Christen*. Bd. I. München—Stuttgart 1999. 802–822. — „Heilige Zeiten”, *Evangelische Kommentare* XXXII (1999) 7–10. — „Der Gottesdienst im Kirchenjahr. Einführung in das Proprium de tempore”, in *Evangelisches Gottesdienstbuch* [Taschenausgabe]. Berlin etc. 2000. 681–720. — „Das Kirchenjahr”, in SCHMIDT-LAUBER—MEYER-BLANCK—BIERITZ (szerk.): *Handbuch der Liturgik*. 3. Aufl. Göttingen 2003. 355–390. — *Liturgik*. Berlin—New York 2004. — „Auf dass die Stimme Gottes nicht verstumme. Perikopenordnung in postmoderner Zeit”, *Arbeitsstelle Gottesdienst* XVIII (2004) 2, 4–25. — *Das Kirchenjahr*. 7. Aufl. München 2005; holland fordításban: *Het kerkelijk jaar*. 1995, olaszul: *Il tempo e la festa*. 1996, japánul: *Kyokaireki*. 2003 és horvátul (megjelenés előtt). — „Wem gehört Weihnachten? Wege und Wandlungen eines Festes”, in *Religionspädagogische Mitteilungen*. Seelze 2005. 3, 6–9. — „Verschränkung der Zeiten. Der Gottesdienst als Ort kontrapräsentischer Erinnerung”, *Berliner Theologische Zeitschrift* XXIII (2006) 1, 66–84. — „Zeitverschwendung. Von heiligen und anderen Zeiten”, *Theologisch-Praktische Quartalsschrift* CLIV (2006) 346–355. — „Tiefenschichten: Vom Ursprung der Feste”, *Großeltern* I (2006) Ausg. 04, 67–70. — „Feste und andere Katastrophen. Unzeitgemäße Anmerkungen zur «christlichen Festkultur»”, *Liturgisches Jahrbuch* LVI (2006) 215–236. — „Gedächtnis des Glaubens. Das Kirchenjahr: Ursprung und Gegenwart”, *Musik und Kirche* LXXVII (2007) 254–262. — *Von Zeit zu Zeit. Überlegungen zur christlichen Zeitrechnung und zum Wechsel der Jahre*. Hannover 2007.

Karl-Heinrich Bieritz (1936) evangélikus teológus, a Rostocki Egyetem Teológiai Fakultásának emeritus professzora, a *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* társszerkesztője. A IX. Magyar Egyházzenei Kongresszus (Bp., 2009. április 30.–május 2.) nyitóelőadásául szánt tanulmányának eredeti címe: *Gedächtnis des Glaubens. Das Kirchenjahr vor den Herausforderungen der Gegenwart*.

Ám emlékezni annyit tesz: *elbeszélni*. Képek kerülnek elő, mozgásba jönnek, jelenetté állnak össze, szavakká, mondatokká, szöveggé sűrűsödnek. Elbeszélés közben folytonosan szőjük emlékeink fonalát, a megtörténtet átültetjük nyelvünkbe, újabb élményekkel gazdagítjuk a mintát, régi képeket és történeteket költünk át, írunk tovább, hogy végül az új fonalhoz sodorjuk őket és magunknak vagy másoknak értelmes, jelentéssel bíró összefüggéseket hozzanak létre, egy mintázatot, „élet-szövetet”, ahol magunkat szemléljük s újra meg újra felfedezzük.

Helyek és idők

Igen, már emlékszem, ez akkor és ott volt... Az emlékekkel gyakran együtt jár valami sajátosság szag, kicsengés, hangulat, egy különleges íz. Az emlékek nem csak gondolati formák, hanem bele vannak írva testünkbe. Megvan a maguk *helye* és *ideje*. Ez még akkor is érvényes, ahol ez a kettő nem megragadható, csak mint ködös atmoszféra talán, amely az emlékképekkel együtt felszínre kerül és beburkolja azokat. Egy emlék mindig helyhez és időhöz köthető. Így mindnyájunk ismer *helyeket*, amelyek sajátosságosan kötődnek emlékeinkhez. Mindenki ismer *időket*, ha mégoly nehezen felidézhetők is, amelyekben a már elmúlt visszatér és elárasztja mind az érzelmet, mind az értelmet. Néha külön azért felkeresünk egy helyet, hogy azt —és vele együtt életünk egy eseményét, egy csúcspontját, egy szakaszát— lépésről-lépésre, pontosan végigjárjuk, *megjárnuk*, és hogy ezzel a megjárással meg is jelenítsük. Néha ugyanígy *megjárunk* egy bizonyos időt, napokat, órákat, miközben arra emlékezünk, amit ez az idő nekünk jelent vagy jelentett. S így jelenünkkel és jövőnkkel kötjük össze őket.

Mármost az ilyen *emlékhelyek* és *emlékidők* nekünk nemcsak mint egyéneknek fontosak. Fontosak a sokrétű társadalmi összefüggések szempontjából is —egészen az olyan összetett képződményekig, mint a *társadalom* vagy a *kultúra*—, amelyek összekötnek bennünket. Ezekben jut kifejezésre, hogy legbelül mi tartja össze a mindenkori közösséget, hogy emez végtére is miben látja megalapozva saját *identitását* és ezzel együtt saját létértelmét (*Daseins-Sinn*). Emlékeztetnek eredetükre, történeti, eszmei, tényszerű vagy fiktív gyökereikre. Rögtön megképződik belőlük az adott egyének a tágabb társadalmi összefüggésbe való *betagolódása*: egy közösséghez, egy társadalomhoz, egy kultúrához, egy valláshoz tartozni annyit tesz, mint az *emlékeknek* egy közös tárházából részesülni. Az ilyen *emlékközösség* (Erinnerung-Gemeinschaft) mindig helyhez és időhöz kötött, jelentős *emlékhelyek* és *emlékidők* közös *bejárásán* alapul, lesz meghatározva és újul meg.

Így válnak az *emlékhelyek* és az *emlékidők* most is, mint mindig, a *kulturális emlékezet*¹ kiváló közvetítőivé, amelyekben a valamely csoport, közösség, kultúra, vallás számára jelentőségteljes tudás megőrződik, s ezáltal egyszer és mindenkorra újra bejárható, újra jelenvalóvá tehető és megújítható marad. Ez

¹ Jan ASSMANN: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. [Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München 2002⁴] Atlantisz, Budapest 1999. (Ford. Hidas Zoltán).

abban is megmutatkozik, hogy mindenféle győztesek —megszállók, trónfosztók, sőt misszionáriusok is— máig hajlanak arra, hogy könyvégetéseket rendezzenek s a mindenkori leigázott nemzet, kultúra, vallás *emlékhelyeit* elpusztítsák a föld színéről, hogy ezáltal az ő *kulturális emlékezetüket* örökre kitoröljék, sőt, hogy a naptárat is egy ennek megfelelő „tisztításnak” vessék alá. Győzelmükkel néha szinte újrakezdi az időt, vagy legalábbis az időszámítást.²

Emlékezetnyomok

Az evangélium sokféle módon írta be magát Európa kulturális tájába, a kereszténység sokféle módon hagyott hátra *emlékezetnyomokat*: a nyelvben, a költészetben, a zenében és a képzőművészetben, viselkedésben és szokásokban, művelődésben és tudományban, érték- és társadalmi rendben... Két *emlékezetnyom* különösen is szembeűnő, mivel máig meghatározzák a kultúránkról alkotott képet: *emlékhelyek* és *emlékidők* — a *templomépületek* és az *egyházi év*.

A *templomok* még mindig meghatározzák városaink és falvaink képét. Ott is, ahol esetleg más alkalmazásba kerültek —múzeumként, könyvtárként, koncert-, kiállító- és gyűlésteremként működnek—, mégiscsak elevenen őrzik az istentisztelet emlékezetét, amelyet ezekben a terekben ünnepeltek, és a hit emlékezetét, amely ebben az ünnepben alakot öltött: máig tanúi és tanúi is maradnak a *keresztény istentiszteleti kultúrának*.

Nem ilyen nyilvánvaló az *egyházi évnek* a kultúrára gyakorolt hatása, mivel nem azonos mértékben kézzelfogható; sokkal erősebben alá van vetve a változásnak. Ám itt is érvényes, hogy még ott is, ahol a *keresztény emlékidők* eredeti értelme csak egy kisebbségben van jelen és az új mítoszok sokszorosan rájuk rétegződve kiszorították a régi ünneptörténeteket, azok továbbra is a társadalmi-kulturális időtapasztalat és időkonstrukció vázát képezik. Makacsul emlékeztetnek azokra a *nagy elbeszélésekre* és *kis történetekre*,³ amelyeket a kereszténység írt az *idő könyvébe*, s az istentiszteletekre, ahol ezek a történetek végbementek és -mennek, jelenvalóvá váltak és válnak. Képes beszéddel: lehet, hogy a karácsonyi vásárok tocsognak az új ígéretekben és mítoszokban, ám valahol a szélen egy jelentéktelen jászol mégis emlékeztet a Szenteste titkára.

Változások

Nem túl bonyolult feladat a keresztény *emlékhelyek* tartósságát és állapotát egy adott területen felmérni. Az ezeknek megfelelő *időbeli emlékezetnyomok* tartóssága és állapota azonban nem ilyen könnyen megragadható. Sokkal erősebben bele-

² Erre a legismertebb példa a francia forradalom naptára; vö. Winfried GEBHARDT: *Fest, Feier und Alltag. Über die gesellschaftliche Wirklichkeit des Menschen und ihre Deutung* (Europäische Hochschulschriften, Reihe XXII, Soziologie, Bd. 143.), Frankfurt am Main 1987.

³ *Nagy elbeszélésekről (grands récits)* másként *meta-elbeszélésekről (metarécits)* beszél François LYOTARD: *La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir*. Paris 1979; vö. még uő: *Postmoderne für Kinder*. (Edition Passagen 13) Wien 1987. (*Le Postmoderne expliqué aux enfants*. Paris 1986).

szövődnek a kortárs kulturális összefüggésbe —folytatva a képet—, mintegy elvesznek számtalan mellékútjukon, elszivárognak felszíni vagy földalatti folyómedreikben. Az ún. világi vagy polgári év —pontosabban a civil-vallásos naptár, amely az emberek tudatát és viselkedését az eredetileg keresztény országokban is messzemenően meghatározza— ugyanis nem magába zárt időrendszer, amely vetélytársként lép fel az egyházi év mellett azért, hogy végül felváltsa. Mintegy a keresztény év ölen felnöve inkább belülről kifelé változtatja át.

Ezért kell különös figyelmet szentelnünk a változásoknak és jelentés-eltolódásoknak, amelyekkel szemben a ránk hagyományozott ünnepek és ünnepkörök alulmaradnak. Ezek egyidejűleg, de különböző mértékben, három síkon mennek végbe: *szerkezeti szinten*, a *jelentés szintjén* és a *viselkedés szintjén*.

Karácsony ünnepe —hogyan ismét ezt a példát vegyük— töretlen, sőt növekvő népszerűségnek örvend. Ez mindenképpen vonatkozik a német nyelvterületekre, ahol mégis tetten érhetők a nevezett változások és hangsúlyeltolódások.

(1) *Szerkezeti szempontból* többek között a karácsonyi ünnepkör túlzott kiterjesztése mutat fel egyre több problémát az egyházi év hagyományozott rendjében, mégpedig az elején meghosszabbított, a kereskedelmi forgalomnak nélkülözhetetlen s ezért egyre korábban kezdődő elő-karácsony formájában. Néhol, úgy hírlik, már konfliktusra is sor került egy részről az egyházak, más részről a lakosság és a helyi gazdaság között, mivel ezek már Halottak napja (*Totensonntag*), illetve Bűnbánók napja (*Bußtag*) előtt, mi több a nemzeti gyásznapi (*Volks-trauertag*) előtt, amelyet Németországban az egyházi év utolsó előtti vasárnapján ülnék), meg akarták nyitni a karácsonyi vásárt (*Christkindlsmarkt*).

(2) Ennek felel meg *jelentés szintjén* a karácsony előtti bűnbánati- és böjtidő (amelyet liturgikusan többek között a lila szín és a *Gloria* elhagyása jelez a szentmisében) karácsonyi „elő-örömidővé” való lefokozása (és ezt időközben már az egyházak is messzemenőleg magukévá tették), amely mind tematikájában, mind hangulatában elővételezi azt.

(3) A *viselkedés szintjén* régóta megfelel ennek az az ünnepkultúra, amely magát az ünnepet mindenféle adventi és karácsonyi összejövettel, egyházzenei alkalomban és karácsonyi vásáron a forralt boros standnál kívánja élvezettel telve megragadni. Ide tartozik a karácsonyt megelőző *vásárlási láz* is. Az ünnep maga ezután már csak csúcspontként, egyúttal egy olyan klimax lezárásaként jelenik meg, mely után hamarosan visszatér helyére a hétköznapi élet kitöltő lehangoltság.

Késő modern ünnepkultúra

Még mélyrehatóbbak azok a változások, amelyek a társadalmi ünnepkultúra átfogó *eventizálására* (angol *event* = esemény) utalnak⁴ — olyan folyamat ez, amely

⁴ A magyarban nem létező, a németben is (angol átvétel alapján) mesterségesen képzett műszó. Visszaadása nehéz, talán „eseményítés”-nek lehetne fordítani. Az ünnepi alkalmak pusztán eseményé váló kiüresítését, lecsupaszítását, mélyebb tartalomtól való megfosztását jelenti. A ma-

kiterjed az egyházi évre és a keresztény ünnepkultúrát is érinti. Az *eventizálás* azt jelenti, hogy a késő modernben az ünnepek mind a nyilvános, mind a magán-szférában „egyre inkább elveszítik értelmi vonatkozásait és az emlékezés távlatát”. „Mintha lényegükben magoznák ki őket” — jegyzi meg Kristian Fechtner mainzi gyakorlati teológus. „Nem az ünnep, hanem az ünneplés a fontos. Ebben az értelemben lesz a késő modern ünnep önző, amennyiben a résztvevőknek már csak önmagára mint eseményre vonatkozik.”⁵ Rostocki kollégája, Thomas Klie ebbe a formulába foglalja mindezt össze: „Az ünnepen többé már nem «valamit» ünneplünk — az ünnepet ünnepeljük.”⁶ Ez azt jelenti, hogy ünnepet ülni, —bármilyen ünnepet, mindegy, hogy az karácsony, húsvét, Anyák napja, Halloween vagy egy popkoncert—, mintegy „tautológiává” válik. Az alkalom másodrangú, a kifejezés- és az ünneppformák is egyre inkább közelítenek egymáshoz. S minden ilyen *eseményre* (*events*) igaz az ünnep elméletét kutató Thomas Macho megállapítása: „Túl sok magyarázat káros volna, túl sok emlékezés pedig terhes.”⁷

Egy példán keresztül ezt is megvilágíthatjuk. 2009 virágvasárnapján, a türingiai Erfurtban városának szívében, a Dóm téren ünneplik Jézus Jeruzsálembé való bevonulását. A püspök megáldja a pálmaágakat, és hív a körmenetre. „Kedves Testvéreim! —hirdeti—. Amint egykor Jeruzsálem népe ünnepelte Jézust, úgy kísérik most mi is az Urat, énekeket zengve neki.”⁸ Ez az ünnepléses szertartás nyitja meg a nagyheti misztériumot, a húsvéti titok ünnepe — Krisztus szenvedésének, halálának és feltámadásának emlékét. Mintegy utat nyit a húsvéthoz, ezáltal maga is már a húsvéti ünnep részének tekinthető, amely azután a húsvét éjszakai szertartással éri el liturgikus csúcspontját.

Ezzel egy időben a dóm dombjának lábánál számtalan ember —nagy részt fiatal, gyermekes családok— tolong a Gera partja felé. Így hívják a városon két ágra bomlva átzubogó, keskeny folyócskát. Ők a *kacsaiünnepet* ülik ma: pontban tizenegy óraker ezernyi sárga kis műanyagkacsát eresztenek a gyorsan rohanó vízre, melyekkel a gyerekek egyébként a fürdőkádban szoktak játszani. Egy részüket szépen kifestették és feldíszítették, valamint minden kacsát elláttak egy számmal, hogy mindenkori tulajdonosuk rájuk találjon, amikor majd a folyón lejjebb, a célnál kihalásszák őket. Délután az Angeren —a városközpont egy terén— nagy láрма, zenebona és beszédek közepette zajlik a győztes kihirdetése és a díjátadás, amit cégek, bankok, áruházak szponzorálnak.

---

gyar szlengben a *happening* (szintén angol átvétel) szó adhatná vissza az ünnepnek az *event* szóval történő, pejoratív megnevezését. (A Ford.)

⁵ Kristian FECHTNER: *Im Rhythmus des Kirchenjahres. Vom Sinn der Feste und Zeiten*. Gütersloh 2007. 56.

⁶ Thomas KLIE: „Zeitverschiebungen. Die neuen Einträge im zivilreligiösen Festkalender”, in uő (szerk.): *Valentin, Halloween & Co. Zivilreligiöse Feste in der Gemeindepraxis*. Leipzig 2006. 7–23., idézet: 16.

⁷ Thomas MACHO: *Das zeremonielle Tier. Rituale—Feste—Zeiten zwischen den Zeiten*. Wien 2004. 168.

⁸ Szabad fordítás. Az eredeti liturgikus szöveg így hangzik: „Liebe Brüder und Schwestern, wie einst das Volk von Jerusalem Jesus zujubelte, so begleiten auch wir jetzt den Herrn und singen ihm Lieder.” (A Ford.) Vö. *Die Feier der heiligen Messe. Messbuch*. Hg. im Auftrag der Bischofskonferenzen des internationalen deutschen Sprachgebietes. Teil I: *Die Sonn- und Feiertage deutsch und lateinisch. Die Karwoche deutsch*. Leipzig 1979. [3].

*Régi rítusú római katolikus közösség virágvasárnapi körmenete
a budapesti Március 15. téren 2009-ben.
Fénykép: Rihmer Zoltán.*

Két *ünne*p — egyazon időben és majdnem egyazon helyen. Az összehasonlítás érzékletes módon szemlélteti, hogy mit is értünk az *ünne*p*kultúra* *eventizálásának* fogalma alatt. Ennek az évenkénti tavasz- és családi ünnepnek, amely ott az óvárosban, a dóm tövében zajlott, az eredetéről és értelméről aligha deríthető ki bármi is. Történelmi vonatkozásai —valami eseményre való utalás Erfurt város-történetében— nyilvánvalóan hiányoznak. *Eredettörténetet* —tehát egy, az ünnep*et megalapító és legitimáló nagy elbeszélést, amelyre mindenki együtt emléke*z-nék, amelyet megjelenítene és bejárna— nem hagyományoztak ránk.

Mindazonáltal az ünnep jelentőséggel bír a közösség és annak fennállása, a város és lakóinak önismerete, az ő kollektív és kulturális *identitásuk* számára, mégpedig nemcsak kereskedelmi és turisztikai szempontból: az emberek találkoznak, egy közös cselekvés összeköti őket, megtapasztalják magukat egy nagy, ünnepi hangulatú társaság részeként — ebben az egyébként nem különösebben család- és gyerekbarát világban ez felettébb fontos a gyermekes családoknak. Ha hiányzik is a *nagy elbeszélés, számtalan kis történet* fog hozzáfűződni az ünnephez, amelyeket évről évre újra megélnek, átélnek és továbbadnak — mint a csokoládébarna, amerikai-zászlós Obama-kacsa *kis története*, amely még a helyi sajtóba is beférkőzte magát.⁹

Az *ünne*p*kultúra* ilyenén *eventizálása* a késő modernben megfelel —csak lát-szólag mond ellene— az *életvilág esztétizálásának*,¹⁰ a *hétköznapok ünne*pesítésé-nek: „Az átfogó jelentéskörrel való lemondás mellett —írja Rüdiger Bubner— a hétköznapok egyenes úton esztétikaivá változnak.”¹¹ Az *ünne*p ezzel elveszíti kivételezett jellegét, mintegy állandósul: egyik *esemény* követi a másikat, sem magunknak, sem másoknak nem hagyunk *ünne*pszünetet. A késő modern ünnep előképe és hasonmása talán „az a buján dekorált «óriásáruhá» lehetne”, „ame-lyen manapság a létünket (*Dasein*) hajszolva keresztülsodródunk” — ahogy Wolfgang Lipp írja.¹² Aleida Assmann figyelmeztet azokra a következményekre, melyek ebben kirajzolódnak: „A hétköznap extenzív ünnepesítése szükség-szerűen magával vonzza az ünnep hétköznaposítását [...] Ahogy a vallások ki szoktak halni, ha «hihetővé» válnak, éppúgy az ünnep is fenyegetve érezheti magát, ha minden további nélkül «meghonosodik a hétköznapban».”¹³

⁹ „Ilyen nincs sehol széles e világon”, olvashatjuk a *Thüringer Allgemeinen* 2009. április 6-i szá-mában. „Néhány ezer sorsára hagyott műanyagkacsa ereszkedett vízre. A színes-szagos, örült verseny körül, amely az óváros közepén végződik, valódi népcsoportok alakultak ki útközben.” Az újság egy egész oldalt szentel ennek az *eseménynek (event)*; egy kacsa, amint megtudjuk belőle, „csokoládészínben és amerikai zászlóval lépett fel”.

¹⁰ Vö. Rüdiger BUBNER: *Ästhetische Erfahrung*. Edition Suhrkamp, Neue Folge 564, Frankfurt am Main 1989. 143.

¹¹ Uo. 148.

¹² Wolfgang LIPP: „Feste heute. Animation, Partizipation und Happening”, in Walter HAUG — Rainer WARNING (szerk.): *Das Fest* (Poetik und Hermeneutik XIV), München 1989. 663–683., idézet: 681.

¹³ Aleida ASSMANN: „Festen und Fasten. Zur Kulturgeschichte und Krise des bürgerlichen Festes”, in HAUG—WARNING (szerk.): *Das Fest*. 277–246., idézet: 246.

Az idők összefonódása

Térjünk vissza a dómhoz! Ami ott történik, saját üdvtörténeti vonatkozásaiból él: a jeruzsálemi bevonulással mimetikusan a szenvedéstörténet (Mt 21,1–11; Mk 11,1–10; L 19,29–38; J 12,12–19) egy mozzanata jelenül meg, amely a maga részéről az Ószövetségből vett motívumokat folytat és így hidat képez az Istennel kötött első szövetség történetéhez. (Zch 9,9; Ps 118,25k; 2Rg 9,13) Ez egyszerre azt is jelenti, hogy a bevonulási jelenet nemcsak önmagában áll, hanem egy sokkal nagyobb, átfogóbb történet részét is képezi: a világnak Isten Krisztusban megjelenő szeretete általi megváltásáról és átváltozásáról szóló *nagy elbeszélés* részét.¹⁴

Az a szokás, hogy Jézus bevonulását a leírt módon nemcsak utánozva, hanem *őt kísérve* bejárják, a negyedik századi Palesztinában keletkezett. Ott kínálkozott az alkalom, hogy a Krisztusról szóló elbeszélés eseményeit azokon a *helyeken* és egyazon *időekben* járják be, ahol és amikor azok egykor megtörténtek, illetve majd be fognak teljesedni. Mindezzel a liturgikus *szintópiának* és *szinkroniának*¹⁵ azt a kultikus cselekvés számára alapvető törvényét követték, hogy az ünnepi megemlékezés és az üdvtörténeti események között, amennyire csak lehet, térbeli és időbeli megfelelés kell, hogy álljon.

A zarándok Egeria, aki Kr. u. 383–384 körül felkereste a Szentföldet, arról tudósít arról, hogy a hívők „a húsvét előtti vasárnap [...] pálmaágakkal a kezükben lejöttek az Olajfák hegyéről Jeruzsálembe, hogy így püspökük személyében Krisztust kísérik el a szent városba vezető útján.”¹⁶ A leírásból kiderül, hogy semmi esetre sem csupán egy elmúlt történelmi eseményről való megemlékezés volt ez. Nem: itt és most Krisztus vonul be a városba, az országba, a világba, és az ünneplő közösség elkíséri őt ezen az úton. Hasonlóan mutat rá az eseményre a német misekönyv: „Hittel és belső odaadással —ahogy ott áll— járjuk be az ő bevonulásának emlékeztét. Követjük az Urat az ő szenvedésekkel teli útján, és kivesszük részünket az ő keresztyéből, hogy az ő életében és feltámadásában is részesüljünk.”¹⁷

¹⁴ Lyotard a kereszténységre tekintve „Ádám eredendő bűnétől való, a szeretet általi megváltás keresztény elbeszéléséről” és „a teremtmények lelkének a mártírszeretet keresztény [*cristique*] elbeszéléséhez való megtérése általi üdvözüléséről” beszél (*Postmoderne für Kinder*. 32., 40.).

¹⁵ A latin közvetítéssel az ógörögből származó és meghonosodott „szinkronia” (vö. szinkron) szó analógiájára képződött szakszó a hasonló értelmű, de helyre vonatkozó „szintópia”. Míg a szinkronia tehát egy(üttl)-, illetve azonosidejűséget, a szintópia egy(üttl)-, illetve azonoshelyűséget jelent, jelezve, hogy a szóban forgó kultikus-liturgikus cselekmények üdvtörténeti hidat képeznek a megjelenített és *bejárt* események, valamint a beteljesülés között, amelynek emezek előképét mutatják. (*A Ford.*)

¹⁶ Egeria c. 31; vö. Jürgen BÄRSCH: „Das Dramatische im Gottesdienst. Liturgiewissenschaftliche Aspekte zum Phänomen der Osterfeiern und Osterspiele im Mittelalter”, *Liturgisches Jahrbuch* XLVI (1996) 41–66., idézet: 43.

¹⁷ Szabad fordítás. Az eredeti liturgikus szöveg így hangzik: „Mit Glauben und innerer Hingabe begehen wir das Gedächtnis seines Einzugs. Wir folgen dem Herrn auf seinem Leidensweg und nehmen teil an seinem Kreuz, damit wir auch Anteil erhalten an seiner Auferstehung und seinem Leben.” *Die Feier der Heiligen Messe* [2] (vö. föntebb, 8. jegyzet).

Míndez általánosítható: az *anamnézis*, vagyis a *jelenvalóvá tevő megemlékezés* kategóriája alapvető a keresztény istentisztelettel kapcsolatban — ezáltal a keresztény ünneppel s az egyházi év rendjével kapcsolatban is. Az *anamnézis-elvben* a kereszténység osztozik a zsidósággal, része ugyanis annak a zsidó örökségnek, amelyből a kereszténység táplálkozik. A *jelenvalóvá tevő megemlékezés* tárgya emitt éppúgy, mint amott, Isten megváltó cselekedete a történelemben, a jelenben és a jövőben. Továbbá sajátos módon fonódnak össze az idők:¹⁸ a *nagy elbeszélés*, amely a hitbéli *megemlékezés* középpontjában áll, nemcsak arról szól, ami volt, hanem egyben olyan dolgokról is, amelyek csak lesznek. A történelem képes a jelent mintegy megelőzni, bár egyszer már megtörtént, mégis jövőnek bizonyul, amely egyszer még megtörténik.

Ez a különös viszonyulás az *időhöz* az, amely megkülönbözteti a Dóm téri virágvasárnapi körmenetet a Gera-parti, történelem és idő nélküli kacsáünneptől. Alapvetően ez az, ami megkülönbözteti a keresztény ünnepkultúrát a késő modernétől. Ezek összefüggésében az előbbi teljesen merev tömegnek tűnik, amely nem minden ellenállás nélkül illeszkedik azon tendenciák közé, amelyek az egész ünnepkultúra *eventizálását* célozzák. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az *eventizáló* folyamat mégis ki akar terjedni a keresztény ünnepekre és ünnepkörökre — s ezt részben bizonyos egyházi-teológiai alkalmazkodási stratégiák is támogatják.

A hitemlékezet

Az egyházi ünnepek és az egyházi év rendje nem tárgya semmilyen isteni kinyilatkoztatásnak. Az egyházi év mint olyan kísérlet, amely az evangéliumnak egy bizonyos kulturális alakot akar adni, egyike azon lehetséges módozatoknak, ahogy a hit Isten szavára válaszol. Mivel ez oda vezet, hogy *Isten nagy tetteit* (Act 2,11) éves szinten bejárjuk, az éves körforgással a hit életfontosságú, megváltó tapasztalatait és ezekkel együtt az isteni üdvörténet beteljesedésére való reményt is életben tartjuk. Ilyen értelemben az egyházi évet mint *hitemlékezetet* kell felfognunk, amely így részesül a keresztény hit minden olyan kulturális hozadékának méltóságában, de egyúttal ideiglenességében is, amelyek mint az üdvösség változni képes és változást igénylő jelei éppen az üdvösségnek Krisztusban megjelenő valóságára hívják fel a figyelmet.

Mondottuk: az emlékezés mindig helyhez és időhöz kötött. Az emlékeket adott időben, helyen és kimért lépésekkel kell bejárni és megújítani, ha életben akarjuk tartani őket. Ez bizonyosan így van a *hit emlékezetének* esetében is. Ilyen értelemben mondhatjuk: az egyházi év struktúráját kölcsönöz a *hit emlékezetének*. Hasonlít ahhoz a térképhez, amely — legyen az bármilyen is — utakat mutat egy ilyen kimért bejáráshoz, az ünnepléshez. Így megakadályozza, hogy a *hit-*

¹⁸ Vö. Oswald BAYER: „Tempus creatura verbi“, in uő: *Schöpfung als Anrede. Zu einer Hermeneutik der Schöpfung*. Tübingen 1986. 128–139; Bayer az ilyen „idők összefonódásában“ a keresztény istentisztelet ismertetőjegyét látja.

emlékezet —képekben fogalmazva— kirojtosodjék, emlékfoszlányokká oszlojék, amelyek véletlenszerűségüknel fogva nem mutatnak fel többé semmilyen összefüggést. Ezzel ellentétben inkább olyan *elbeszélői összefüggést* képezzenek, amely képes új hit- és élettapasztalatokat magába építeni, azokat jelentésüknel fogva megragadni és abban az *értelemben* részesíteni őket, amelyből az egész fejlődik, él s mindenekelőtt mint *élet-szövet* megtapasztalhatóvá válik.

Mármost az *emlékezet* nem valami statikus tömeg, egyfajta háttértár, amely folyamatosan képes új adatokat felvenni, hogy azokat tetszés szerint, változatlan formában reprodukálja. Az *élő emlékezet* azáltal őriz meg emlékeket, hogy feldolgozza és ugyanakkor bizonyos szempontból folyton átszervezi, újra-rendezi azokat. Így két igen ellentétes elvárásnak kell, hogy megfeleljen: egyrészt azon követelménynek, hogy illeszkedjék a folyton változó körülményekhez. Másrészt a kényszerűségnek is, hogy magát —önnön létét, a személyes identitás bizonyosságát— minden változás mellett is megőrizze. Minden olyan alkalmazkodás, amely önmaga elvesztéséhez vezetne, szó szerint halálos volna. De éppúgy minden merevség is, amely nem válaszolna a változásra. Ilyen módon számíthat az egyházi év is *élő emlékezetnek*.

Emlékezetpolitika

Józanul megállapíthatjuk: csak behatárolt mértékig vagyunk urai saját emlékezetünknek. Emlékeinket mások folyamatosan átírják, alakítják. Ha megvilágosító részletekkel és értelemmel gazdagítanak, az segítségünkre lehet. De inkább terhünkre van, ha tudálékosan kioktatnak arról, hogyan is volt ez meg az a már leélt életünkben. Ha valami ilyesmit nagy léptékben űzünk, azt hívjuk *emlékezetpolitikának*. Ezt egyáltalán nem kizárólag politikusok vagy hozzájuk kapcsolódó csoportosulások és intézmények gyakorolják. Más társadalmi erők — a média, a kultúripar, képzési intézetek, a gazdaság, a tudomány— is erős hatást gyakorolnak. A cél, mint mindig, hogy nem kívánatos emlékezettartalmakat kitöröljenek, illetve módosítsanak, és adott esetben más, inkább kívánatos tartalmakkal helyettesítsenek.

Isten eljött Egyiptomból — és vele együtt minden vallásos baj. Nemrégiben ezt tűzte például címlapjára egy német hírújság, és ezzel célzott támadásba fogott a *keresztény hit emlékezete* ellen. Közvetve az is ide tartozik, amikor életünkbe beférkőzik a vásár- és ünnepnapok szabályozása, ünnepek, ünnepkörök teljes mértékben kereskedelmi érdekeknek rendelődnek alá vagy új ünnepek jönnek létre — például a Halloween a reformációról való megemlékezés helyett¹⁹. A kereszténység mindezzel persze még kiválóan együtt élhetne, ha nem tennének

¹⁹ A következő kultúrtörténeti utalásról van szó: a reformáció Németországban részben kapcsolódik Mindenszentek ünnepéhez, amelyből pedig az angolszász Halloween ered. Ugyanis Luther Márton állítólag 1517. október 31-én, Mindenszentek vigíliáján szögezte ki 95 tételét a wittenbergi vártemplom kapujára, mivel arra számított, hogy a másnapi misére menet sokan el fogják olvasni üzenetét. Németországban tehát Mindenszentek ünnepe így a reformáció kezdetéhez is köthető, közvetve pedig az azt felváltó Halloweenhoz. (A Ford.)

már az egyházakban is egyre újabb kísérleteket a *hit emlékezetének* módosítására annak érdekében, hogy az harmonikusan és ellentmondásmentesen illeszkedjék az általános társadalmi-kulturális összefüggésbe. Ezt aztán persze nem *emlékezetpolitikának*, hanem a *kulturális koherencia* létrehozásának nevezik.

Újabb példa a karácsonyi vallásosság kikiáltása „a keresztény vallás teljességgel specifikusan polgári-modern formájának.”²⁰ Itt egyáltalán nem az éves, ciklikus vallásosság sajátos alakjára, hanem egy korszakos paradigmaváltásra kell gondolnunk, a keresztény vallás egy új, „időszerű” konfigurációjára: ves-sük el az archaikus keresztény hitet, amely Jézus Krisztus keresztjét és feltámadását helyezte és helyezi a középpontba, térjünk át inkább a kereszténység újkori-polgári formájára, melynek közepe, alapja és célja ehelyett a jászol, Krisztus születésének eseménye! Ezt persze nem kell történetileg komolyan vennünk, hanem fogjuk fel jelképként, egyáltalán az ember emberré válásának metaforájaként!

Itt már nem egyes, strukturális, szemantikai vagy pragmatikai szinten való átkódolásokról van szó, amely az éves keresztény ünnepkör történetében újra és újra előfordult. Mindez az egésze irányuló emlékezetpolitikai intézkedés, hogy tudniillik ne húsvét legyen többé az egyházi év —és ezzel a hitemlékezet— tengelye. Hiszen a kereszt és a feltámadás, amint hangoztatják, „már csak kevés jelentőséggel bír a mai életre, melyet már nem érthetünk meg a halál oldaláról.” Ezzel szemben a karácsonyi vallásosság „az életből, nem pedig a halálból kiindulva, az evilági életben gondolkodik.”²¹ Ez csak akkor volna következetes, ha az egyházi vezetők indítványoznák, hogy ezentúl a templomokban a *kereszt* jelét általánosan *jászolra* cseréljék.²²

A jelenellenes emlékezet

Az egyiptológus Jan Assmann szerint, akinek a *kulturális emlékezet* identitás-megalapozó szerepére való utalást köszönhetjük, az ünnepet intézményként is megragadhatjuk, amelyben egy kultúra túllép önmagán, mintegy *kívülről* szemléli és így egyszer s mindenkorra viszonylagossá teszi magát. Ha egyetértünk vele, el kell fogadnunk, hogy az ilyen, az ünnepben rejlő önmeghaladásra és önrelativizálásra való képesség éppen a kulturális létezés feltétele. „A kultúra messzire hat azzal, hogy az öntranszcendentálás, sőt önmegsemmisítés ünnepi aktusában időnként kilép magából azért, hogy ebből a külső helyzetből újra instruálja magát. Az ünnepek dramatizálják a valóság kulturális alkatát azáltal, hogy a más megrendezésével megmutatják, bemutatják a valóság másként is

²⁰ Matthias MORGENROTH: *Weihnachts-Christentum. Moderner Religiosität auf der Spur*. Gütersloh 2002. 12.

²¹ Uo. 140k.

²² Heinrich Böll „Nicht nur zur Weihnachtszeit” című (magyarra le nem fordított) elbeszélésében már 1952-ben felvázolta ennek a késő polgári karácsonyi vallásosságnak a fölöttébb élesen látott képét. Azt is megmutatta, milyen romboló erőket volt ez képes kibontakoztatni. Vö. Heinrich BÖLL: *Erzählungen*. Szerk. J. SCHUBERT. Köln 2006. 275–305.

lehetséges voltát.”²³ A *más* ezen megrendezése ugyanis —ahogy máshol írja— „kiemeli a hiányzót, az eltűntet, az elveszettet, a szélre kiszorítottat, és tudatosítja az «egykor» és a «most» közötti törést.”²⁴ Így valósul meg az ünnepben a *kulturális emlékezet* „tényellenes és jelenellenes funkciója”, „az emlékezés általi felszabadulás funkciója”. „A totalizáló egységesítés (*Gleichschaltung*) világában az emlékezés teszi lehetővé a más megtapasztalását, valamint a jelen és az adott körülmény abszolutizmusától való távolságtartást.”²⁵

Hiányolhatjuk, hogy ebben a meghatározásban nem kerül szóba a keresztény ünnep eszkatologikus összetevője: nemcsak a *más megjelenítése* áll a *hit emlékezetünnepének* központjában, hanem az *eljövendő* várása és jelszerűen titkosított *elővételezése* is — ha ezeket továbbra is a hitemlékezet húsvéti tengelyére vonatkoztatjuk. Assmann azonban szóba hoz szempontokat, amelyek a keresztény ünnepet is jellemzik, sőt a zsidó-keresztény hagyományban egyedülállóan világos módon jutottak kifejezésre. „Csak az marad az emlékezetben, ami nem szűnik meg fájdalmat okozni.” — írja Assmann.²⁶ A hit nem éppen wellness-fürdő, az egyházi év pedig nem wellness-program²⁷ — a templomok *keresztje* fájdalmat okoz. A *jászol* is fáj, ha a kereszt jegyében olvassuk. *Nagy péntek* és *húsvét* is fáj: nemcsak Jeruzsálemnek a kereszténység történetét megnyitó katasztrófájára emlékeztetnek. Az Isten és ember közti kapcsolat katasztrófikusságára is emlékeztetnek: ahogy Isten csődöt mond az emberrel, ahogy az emberek csődöt mondanak Istennel. Ezzel megőrzi a *bűn titkáról* szóló tudást, melyet máig egyetlen teológus sem fejtett meg igazán. Megőrzi magának az *életnek a fájó titkát* is, amelyet csak hasonlatokban tudunk felfogni: *Ha a búzaszem a földbe hull és elhal, sok termést hoz.* (J 12,24) Egy olyan Egyház, amelyik mindent, ami neki vagy másoknak fájdalmat okozhatna, igyekszik kitiltani a hitemlékezetből, nem csak alapját és rendeltetését veszíti szem elől. Rossz szolgálatot tesz mind a kultúrának, mind a társadalomnak: egy infantilizált társadalmat erősít meg annak „a fájdalommentes nagyság utáni örült vágyakozásában”.²⁸ Ez pedig következményét tekintve romboló, önpusztító tevékenység.

Ford. Csontos Gergely

²³ Jan ASSMANN: „Der zweidimensionale Mensch: das Fest als Medium des kollektiven Gedächtnisses”, in uő, közrem. Theo SUNDERMEIER (szerk.): *Das Fest und das Heilige. Religiöse Kontrapunkte zur Alltagswelt* (Studien zum Verstehen fremder Religionen 1) Gütersloh 1991. 13–30., idézet: 27.

²⁴ ASSMANN: *A kulturális emlékezet*. 79.

²⁵ Uo. 79., 85k.

²⁶ Jan ASSMANN: „Erinnern, um dazuzugehören. Kulturelles Gedächtnis, Zugehörigkeitsstruktur und normative Vergangenheit”, in Kristin PLATT — Míhran DABAG (szerk.): *Generation und Gedächtnis. Erinnerungen und kollektive Identitäten*. Opladen 1995. 51–75., idézet: 74.

²⁷ Vö. Az egyes kívánalmakról és az Egyház hajlandóságáról, hogy ezekbe belemenjen: J. JESSEN: „Der Glaube lebt nicht vom Papst allein”, in *Die Zeit*. Nr. 17–19. April 2007. 48.

²⁸ Manfred JOSUTTIS: *Der Traum des Theologen. Aspekte einer zeitgenössischen Pastoraltheologie*. 2. München 1988. 232.